

АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З ЕТНОНІМАМИ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

В статті досліджується семантика фразеологічних одиниць англійської мови, що містять етноніми, аналізуються їх особливості як засобу відображення певного фрагменту англомовної картини світу.

Ключові слова: мовна картина світу, фразеологізм, етнонім, стереотип.

Фразеологізми є невід'ємною складовою англійської мови. Дослідження їх етимології та функціонування (Ш.Баллі [2], В.Кунін [4, 5], В.Виноградов [3], Н.Амосова [1]) дали можливість представити фразеологізми як єдину підсистему. Питання їх використання як засобу відображення певного фрагменту англомовної картини світу потребує подальшого вивчення.

Мовна картина світу доповнює об'єктивні знання про реальність. Світ – це людина і середовище в їхній взаємодії, а картина світу – «результат переробки інформації про середовище і людину» [2, с. 48]. В. Маслова вважає, що фразеологізми відіграють особливу роль в створенні мовної картини світу, тому що вони дзеркало життя нації [6, с. 67]. Природа семантики фразеологічних одиниць тісно пов'язана із фоновими знаннями носія мови, із практичним досвідом особистості, культурно-історичними традиціями народу, який користується даною мовою.

Актуальність дослідження етнокультурних стереотипів як вербального втілення фрагмента сучасної культури зумовлена загальною тенденцією сучасної лінгвістики до вивчення мовних явищ у контексті позамовних чинників, особливою увагою до еволюції лексичного складу англійської мови та когнітивних механізмів утворення нових лексичних одиниць.

У кожній етнічній групі є властиві лише їй риси, які певною мірою відобразилися у скарбниці англійської фразеології. Окремі назви національностей, окрім своїх основних, набули переносних значень в результаті вторинної номінації, в яких часто проявляється стереотипне ставлення до представників цих етносів: *Chinese amer. slang* «зроблений неправильно, перекручено; невдалий»; *to jew (від імен. Jew)* «торгуватися, шахраювати»; *Scotch amer. розм.* «скупий, скарденний», *Turk* «жорстока, груба людина, тиран».

Значну кількість фразеологізмів англійської мови з етнонімами складають конструкції, що містять слово *Dutch* «голландський, голландець». Ймовірно, даний факт обумовлений географічною близькістю, культурними контактами, політичним та економічним суперництвом між Великобританією та Голландією. Практично в усіх значеннях даних усталених словосполучень простежується негативно-оцінна конотація. Дуже часто компонент *Dutch* символізує щось «погане, несправжнє, ненадійне»: *in Dutch* – в неприємному важкому становищі; *Dutch comfort* – слабка втіха; *Dutch defense* – захист для видимості, удавана оборона; *Dutch gold* – мідна фольга, несправжнє золото; *double Dutch* – нісенітниця; *Dutch treat (supper)* – частування, де кожен платить за себе; *Dutch auction* – аукціон зі зниженням цін, поки не знайдеться покупець; *Dutch pink* – кров; *Dutch concert* – спів, при якому кожен співає по-своєму; «хто в ліс, а хто по дрова»; *if I'm Dutchman* – не може бути; та що ви, провалитися мені на цьому місці (якщо); *Dutch have captured Holland* – це вже старе, це вже чули, нічого нового.

Деякі з фразеологізмів фіксують усталене уявлення про голландців як любителів спиртних напоїв: *Dutch bargain* – угода, укладена за пляшкою вина, *a Dutch reckoning* – рахунок, який трактирник збільшує в разі протесту відвідувача (проти дуже великої суми); *Dutch courage* – п'яна хоробрість, хоробрість напідпитку; «море по коліна»; *Dutch feast* – бенкет, на якому господар напивається першим; *Dutch heat (treat)* – випивка, частування, за яке всі платять однаково; складчина; *to go Dutch* – брати участь у складчині; *Dutchman's drink* – останній ковток, що спорожнює пляшку. Позитивне значення простежується у фразеологізмах *Flying Dutchman* – летючий голландець (легендарний корабель); *one's old Dutch* – «найдорожча половинна», яке часто зустрічається в творах письменників.

Для фразеологізмів, що містять етнонім *French*, стереотипною є асоціація з розкутістю, іноді навіть розбещеністю в інтимних стосунках, які приписуються французам: *French kiss* – різновид поцілунків; *French letter* – презерватив; *French postcard* – порнографічна листівка. В інших стійких словосполученнях закріпилось уявлення про те, що французи ненадійні й невиховані, наприклад *French leave* – відхід без прощання, непомітний відхід; *to take French leave* – піти мовчки, не попрощавшись; *to assist in the French sense* – бути присутнім, але не допомагати; *to frighten the French* – налякати, перелякати; тероризувати. Деякі з фразеологізмів мають відношення до будівництва, архітектури, дизайну житла: *French roof* – мансардний дах; *French window* – стулчасте вікно, що доходить до підлоги; *French chalk* – тальк.

Слово *Greek* в англійській мові мало спершу нейтральне значення, але в результаті пейоративного зсуву з'явилося уявлення про греків як веселих, легковажких, схильних до шахрайства людей. Відповідне значення знаходимо у фразеологізмах *gay Greek* – веселун, гарний хлопець, веселий товариш по чарці; *Greek gift* – подарунок, за яким приховується небезпека; підступний, зрадницький дар, *Greek* – карточний шулер; та в таких прислів'ях як: *I fear the Greek, even when bringing gifts* – «я данайців боюся навіть, коли вони несуть дарунки»; *when Greek meet Greek then comes the tug of war* – «наскочила коса на камінь».

Для позначення чогось незрозумілого вживається фразеологізм *Greek to anyone*. Так само як: *double Dutch* та український фразеологізм *китайська грамота*, що є калькою (рос. *китайская грамота*). А для позначення неіснуючого часу, із семантикою «ніколи» вживається інший фразеологізм *Greek Calends (kalends)* «грецькі

календи» або фразеологічний вираз *when the Ethiopian changes his skin*.

Фразеологізми з етнонімом *Roman*, як правило передають у своїй семантиці спогади про славнозвісних римлян та Римську Імперію, але вони сприймаються, як завойовники: *Roman peace* – мир між переможеними країнами, що ввійшли до складу Римської Імперії; *Roman holiday* – насолода, розвага за рахунок страждання інших (у Стародавньому Римі у святкові дні влаштовували бої гладіаторів); *the Roman bird* – орел (орел був емблемою римських легіонів); *a Roman nose* – ніс з горбинкою (при описі зовнішності людей). Широкого розповсюдження набув фразеологічний вираз *do as (in) Rome as Romans do (when you're at Rome do as the Romans do)* – «якщо ти в Римі, то живи, як римляни; у чужий монастир зі своїм статутом не ходять».

Фразеологізм з етнонімом *Turkish*, як правило, в багатьох мовах має негативну семантику на позначення людей жорстоких, злих, дратівливих. Так, в англійській фразеології зустрічаються такі приклади, як: *to turn Turk* – стати дратівливим, дразливим, зарозумілим, гордовитим або жорстоким; *to be a Turk for something* – бути дуже вимогливим у чомусь.

Семантика фразеологізмів з етнонімом *Parthian* випливає з історії про парфян і теж має негативно-оцінну конотацію. Як відомо, парфяни вдавалися до воєнних хитрощів: симулюючи бігство, вражали стрілами ворога, що їх переслідував. Маємо такі фразеологізми, як: *Parthian arrow (shaft, shot)* – «парфянська стріла» – влучне зауваження, яке зберігають на кінець; *Parthian look* – парфянський погляд, уїдливі погляд, яким проводжають людину; *Parthian grin* – парфянська посмішка, уїдлива посмішка, якою проводжають людину.

В американському варіанті англійської мови виявляються декілька стійких словосполучень, що містять етнонім *Mexican* «мексиканець, мексиканський» що можна пояснити сусідством і постійними контактами жителів США і Мексики. Ці фразеологізми метафорично позначають явища, пов'язані з рисами характеру, життєдіяльності, соціального статусом мексиканців в Америці. Одним із значень самої лексеми *Mexican* в американському варіанті є «дешевий, низькосортний». Етнонім *Mexican* у своєму безпосередньому значенні в англійській літературі зустрічається поряд із такими мовними одиницями як *poor, disadvantaged, uneducated*. Варто відзначити аналогію в значенні фразеологізмів з компонентами *Dutch* і *Mexican*, а саме, асоціативну ознаку «поганий, несправжній, ненадійний»: *Mexican breakfast* – сніданок по-мексиканськи, сигарета і склянка води, *Mexican rank* (військ, жарт.) – тимчасове звання, *Mexican promotion* – просування по службі без підвищення зарплати; *Mexican standoff* – безвихідне становище, тупикова ситуація. Вважають, що зароблених грошей мексиканцям на життя не вистачає, а заробити на повноцінний сніданок і взагалі заощадити гроші мексиканцю заважає надмірне вживання алкоголю.

Зневажливе ставлення до людей особливо чітко простежується в американському варіанті англійської мови з етнонімом *nigger* або *Negro*: *a nigger in the fence (in the wood pile)* – сумнівна, підозріла обставина; щось, що псує гарну річ «ложка дьогтю в бочці меду», *nigger's blood* «кров негра» (сорт дорого вина); *nigger heaven* – гальорка (у театрі); *Negro dog* – собака, якого навчили знаходити і ловити негрів-рабів.

Серед фразеологізмів з компонентом *Indian* поширені такі як *Indian gift* – подарунок, який треба повернути або за який потрібно дати подарунок у відповідь; *Indian giver* – людина, що просить повернути подарунок, який вона дала *Indian sign* – магичне прокляття, накладене, щоб людина опинилася в чийсь владі або яке б принесло нещастя, *Indian hay* – марихуана. А в американському варіанті англійської мови зустрічаємо вочевидь негативну семантику: *Indian Law* «закони для індіанців» (закони, що обмежують індіанців у США та Канаді); *a wooden Indian* – людина з невиразним обличчям; та компаративний фразеологічний зворот *as dumb as a wooden Indian* «дурний, як баран». Гарне, позитивне значення несе в собі тільки фразеологізм *Indian summer*: 1) «бабине літо, золота осінь»; 2) перен. – «розквіт, друга молодість».

Виходячи зі значень фразеологізмів з компонентом *Irish*, що характерні для американського варіанту англійської мови *to get one's Irish up, to arouse one's Irish* – розізлитися, вийти з себе; *an Irish hoist* – стусан під зад; *Irish bull* – абсурдно нелогічне твердження; – можна припустити, що в їх основу покладене стереотипне уявлення про ірландських емігрантів як недостатньо дисциплінованих, недостатньо освічених і агресивних людей.

Значна група англійських фразеологізмів містить етноніми *Scotch, Welsh* та *British*. Їхня семантика пов'язана із життям, побутом і традиціями народів, що живуть у Великобританії: *Scotch cousin* – далекий родич; *Scotch mist* – густий туман; дрібний дощик; *Scotch boot* – знаряддя тортур, залізний черевик, який роздробляв ногу; *Scotch marriage* – шлюб між закоханими, що втекли (без дотримання усіх передбачених законом формальностей); *Scotch verdict* – виправдний вирок; *Welsh wig* – шерстяний головний убір (який щільно облягає голову); *Welsh uncle* – двоюрідний брат батька або матері; далекий родич; *Welsh rabbit* – грінки з сиром; *British warm* – коротка шинель на хутрі, кожух; *the British lion* – британський лев, Англія (лев – національна емблема Англії). Досить відоме прислів'я *an Englishman's house is his castle* теж містить етнонім – «Будинок англійця – його фортеця».

Розглянуті матеріали свідчать, що в абсолютній більшості англійських фразеологізмів представлена негативна оцінка національних характерів, звичаїв і уподобань різних народів – французів, індіанців, греків, китайців, мексиканців, турків, голландців, ірландців, шотландців.

Аналіз відібраного матеріалу дозволяє нам зробити висновок про те, що фразеологізми з етнонімічним компонентом подають цілісну картину розвитку народу в кожен епоху його становлення, його стосунків з представниками інших народів (військових, торгових, культурних стосунків), явища повсякденної дійсності, культури та побуту, сукупність яких і була джерелом, з якого з'явилися та до цих пір продовжують з'являтися все нові одиниці фразеології.

Список використаних джерел

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. – Л.: Изд.-во Ленингр. ун-та., 1963. – 130с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / [Пер.с фр. К.А.Долинина] / Ш. Балли. – М.: Изд.-во иностранной литературы, 1961. – 394с.
3. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 312с.
4. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М.: Русский язык, 1984. – 944с.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М.: Высшая школа, 1986. – 396с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. вузов / В.А. Маслова. – М.: Academia, 2001. – 204с.
7. Фразеологічний словник української мови/[Уклад. В.М.Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. Думка, 1993. – 980 с.

The article deals with investigation of the semantics of English phraseological units with ethnonyms, the analysis is carried out from the point of view of their use as a means of representing a definite fragment of the English-speaking world picture.

Key words: language world picture, phraseological unit, ethnonym, stereotype.

УДК 811.161.2"367.625

Шевчук Н.К.

Інститут української мови НАН України, Київ

ДІЄСЛОВА ТВОРЕННЯ У КОНСТРУКЦІЯХ ЗІ ЗНАХІДНИМ ВІДМІНКОМ

У статті розглянуто напрям граматичного зв'язку у словосполученнях іменник + дієслово, вжитих у переносному значенні. Розмежовано об'єкт при дієсловах в основному та переносному значенні, описано втрату лексичної самостійності компонентами дієслівних словосполучень із знахідним відмінком іменника.

Ключові слова: словосполучення, семантико-синтаксичний зв'язок керування, інформаційно недостатні дієслова.

Знахідний без прийменника входить у систему відмінків сучасної української літературної мови передусім як відмінок прямого об'єкта і функціонує у конструкціях з перехідними дієсловами. Г. М. Удовиченко зазначає, що «сміслові відношення між елементами дієслівних сполучень розкриваються значенням перехідного дієслова і залежного безприйменикового об'єкта – іменника у знахідному відмінку, який не просто сприймає дію, а піддається, внаслідок її активного впливу, перетворенню або вказує на результативність дії» [3, 137].

Семантико-синтаксичний зв'язок керування зумовлюється передусім семантичною природою предиката. У дієслівній групі зі значенням творення уже саме слово «створювати» передбачає не лише діяльність, а й об'єкт, на який вона спрямована. Серед розглянутих дієслів можна виокремити підгрупи з семантикою: 1) 'виконувати сільськогосподарські роботи'; 2) 'виготовляти, створювати щось'; 3) 'перетворювати щось, розрізаючи, подрібнюючи і т. ін.'; 4) 'лагодити, ремонтувати щось'.

Дієслова залежно від конкретного лексичного наповнення можуть поєднуватися з іменниками певних тематичних груп (далі ТГ) у знахідному відмінку. Багатозначні дієслова приєднують більше іменників у знахідному відмінку без прийменника, ніж ті, що вживаються в одному-двох. Полісемічні слова, вжиті у переносному значенні, функціонують у конструкціях з семантично несумісними об'єктами і утворюють словосполучення метафоричного характеру або фразеологізми.

Лексичне значення дієслова є інформаційно недостатнім і має відкриті позиції, які, згідно правобічній семантико-синтаксичній валентності, займає іменник у знахідному відмінку без прийменника. Предикат спрямовує дію на об'єкт, змінюючи, перетворюючи або впливаючи на нього певним чином. Якщо об'єктом є іменники чоловічого роду, що позначають живих істот, то вони в знахідному відмінку мають форму родового відмінка, назви неживих предметів – називного. Іменники жіночого та середнього роду таке розрізнення форм знахідного відмінка мають тільки у множині.

Дієслова на позначення окремих видів діяльності з конкретною семантикою 'виконувати сільськогосподарські роботи': *косити, садити, сапати, сіяти, скиртувати, скородити* належать до прямо перехідних дієслів. Вживаються вони переважно в значенні 'доглядати, засівати, обробляти землю, рослини, часто використовуючи певний інструмент, напр., косу, косарку, сапу, борону, граблі, лопату і т. ін.' [1]. Такі дієслова для розкриття змісту в повному обсязі приєднують конкретний об'єкт, на який спрямовується дія. Типовою для них є сполучуваність з іменниками ТГ 'рослини': *косити очерет, траву, буряк, кропиву; садити груші, квіти, капусту, біб, картоплю, кукурудзу; сапати городину, буряки; сіяти овес, мак, моркву, буряки, пшеницю, жито*. Напр.: *Вони [пані] дрова возили, В болотах очерет косили, Носили в пекло на підпал* (І. Котляревський); *Скрізь зелено, свіжо..., по городах садять капусту і біб* (М. Коцюбинський). Дієслова *скиртувати, скородити* вживаються з іменниками-назвами 'вторинних предметів рослинного походження': *скиртувати сіно, солому, снопи* тощо. Семантика дієслів *скородити, обробляти* вказує на зв'язок з 'просторовими об'єктами': *скородити, обробляти землю, лан, поле, город, пущину* тощо, напр.: *Коли його кінь вгрузає у сніг, то полісовицик починає шкарубками передами скородити поле* (М. Стельмах).

Полісемія дієслова *садити* зумовлює більш широку лексичну сполучуваність. У значенні 'допомагати кому-небудь або примушувати чи запрошувати когось сісти, саджати' (див. СУМ) поєднується з іменниками-назвами осіб: *садити гостей, брата, друзів, батьків*. *Садити* можна *квочку*, що означає 'підкладати під квочку яйця для